

ПСИХОЛОГІЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.923

ЛЬОВОЧКИНА А.М.

доктор психол.наук, доцент кафедри
соціальної роботи факультету психології КНУ
ім. Тараса Шевченка, м. Київ

Здійснено аналіз підходів до розв'язання проблеми ресоціалізації як окремих осіб, так і соціальних груп. Виокремлено такі типи втрати зв'язку із соціумом: випадення із соціуму «вниз» соціальними сходами; випадення із соціуму «вгору» соціальними сходами; випадення із соціуму у замкнутий простір. Запропоновано підходи до формування соціальної активності осіб, що належать до різних соціальних верств.

Ключові слова: ресоціалізація, соціальна адаптація, соціальний інтерес, волонтерська діяльність.

ПСИХОЛОГИЯ ВОЛОНТЕРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Осуществлен анализ подходов к решению проблемы ресоциализации как отдельных лиц, так и социальных групп. Выделены следующие типы утраты связи с социумом: выпадение из социума «вниз» по социальной лестнице; выпадение из социума «вверх» по социальной лестнице; выпадение из социума в замкнутое пространство. Предложено подходы к формированию социальной активности лиц, принадлежащих к разным социальным слоям.

Ключевые слова: ресоциализация, социальная адаптация, социальный интерес, волонтерская деятельность.

Соціальна робота як наука і практика спрямована на розв'язання соціальних проблем індивідів, сімей, груп, суспільних верств та зміну їх життєвого середовища. Основною метою соціальної роботи як науки і практики є профілактика виключення із соціуму та ресоціалізація, як окремих його представників, так і соціальних груп. Отже, відповідно до мети, перед соціальними працівниками ставилося завдання: допомогти клієнтам соціальної служби адаптуватися до середовища власної життєдіяльності. Вважалося, коли клієнт, наприклад, припиняє демонструвати девіантну поведінку, або починає регулярно отримувати матеріальну допомогу, завдання соціальної служби стосовно нього розв'язане.

Поглянемо на цю ситуацію з іншої точки зору. Соціальні служби надають своїм клієнтам безкоштовну допомогу у соціальній адаптації, а у свою чергу соціально адаптований (або неадаптований) клієнт продовжує існувати за рахунок цієї допомоги, не демонструючи соціальної відповідальності, тобто як «пристосуванець». У результаті чого, у суспільстві виникає цілий прошарок таких пристосуванців, які постійно

вимагають допомоги, шириться соціальна безвідповідальність. Для розв'язання цієї проблеми пропонується не тільки сприяння адаптації клієнтів соціальних служб, а й формування у них соціальної відповідальності та ініціативності, що у свою чергу, стане запорукою розвитку життєздатного соціального середовища.

Основними особистісними характеристиками, притаманними соціально відповідальним людям, є вміння враховувати наслідки власної поведінки та рефлексувати; небайдужість до суспільства; вміння відстоювати свої інтереси; вміння вийти за рамки власних потреб. Соціально відповідальна поведінка є показником зрілості, моральної свідомості особистості й, як правило, виражається в різних формах соціальної активності, зокрема, у волонтерській діяльності.

Зазначимо також, що у переважній більшості практико-теоретичних досліджень, присвячених ресоціалізації особистості, розглядаються проблеми соціальної допомоги людям, що належать до неблагополучних категорій, таких що потребують допомоги. Серед них: інваліди, алко- та наркозалежні, важковиховувані підлітки, важкохворі, безпорадні люди пологого віку тощо.

Разом із тим, ми вважаємо, що на сьогодні існує три типи осіб, що втратили зв'язок із соціумом, і кожен із тих, хто належить до цих окремих типів має свої як соціально-психологічні, так і інші проблеми (економічні, комунікативні) і потребує різнопланової соціальної допомоги.

Отже, ми виокремлюємо такі типи втрати зв'язку із соціумом.

- Випадення із соціуму «вниз» соціальними сходами.
- Випадення із соціуму «вгору» соціальними сходами.
- Випадення із соціуму у замкнутий простір.

Перший варіант серед вище зазначених типів – широко відомий та достатньо описаний у літературі. Випадення із соціуму «вниз» по соціальних сходах – це значна кількість випадків, коли людина потрапляє у складну життєву ситуацію. Наприклад, вона опиняється у тюрмі; втрачає здоров'я, у наслідок чого втрачає і можливість працювати; захворює на алкоголізм, наркоманію, лудоманію (залежність від азартних ігор) тощо. У цьому випадку соціальний статус особистості різко знижується, разом із цим знижується і її можливість самостійно, без сторонньої допомоги, щось змінити як у своєму житті, так і в оточуючому середовищі, у соціумі. Контингент, що складають особи, які належать до тих, хто

“випав із соціуму вниз”, безумовно потребують певної соціальної допомоги, що полягатиме, перш за все, у налагодженні їх побуту, життєдіяльності, у тому числі і професійної діяльності, сімейних стосунків тощо.

Разом із тим, як показує практика, у осіб, яким регулярно надається соціальна допомога можуть сформуватися такі негативні симптоми, як симптом «рентної установки» та симптом «вивченої безпорадності». Отже, достатньо велика кількість громадян ризикує втратити, на додаток до соціального статусу, як впевненість у власних силах, так і життєву перспективу. Потужним чинником, що запобігатиме цьому, може стати надання можливості долучення цих осіб до реалізації соціальних ініціатив та волонтерської діяльності. Прикладом таких ініціатив є створення таких організацій як: театри або музичні групи, що складаються із людей з особливими потребами, спілка «Матері дітей-інвалідів», організація «анонімні алкоголіки» тощо.

Отже, ми вважаємо, що соціальна робота із вищеописаними клієнтами має складатися із 2-х кроків:

1) допомога у соціальній адаптації клієнтів, що належать до соціально-вразливих верств населення;

2) створення умов для долучення цих клієнтів до волонтерської діяльності, спрямованої на розвиток соціального середовища.

Але існує, як ми вважаємо, і другий, парадоксальний варіант: коли соціальний статус особи підвищується, зростають також їх матеріальні статки, а зв'язки із соціумом втрачаються – людина опиняється у сильно «розрідженій соціальній атмосфері», коли зникають друзі, зменшується можливість повноцінного спілкування із сім'єю, а залишаються лише співробітники та ділові партнери. Разом із тим, у таких осіб розширюється можливість впливати як на соціум, так і на його життєве середовище. Отже, мова, у даному випадку, йде про людей заможних та високопоставлених: представниках влади, крупних бізнесменах, топ-менеджерах, які, на їхню думку, можуть реалізувати будь-які свої мрії та бажання. Як показує практика, зафіксована у наукових дослідженнях та численних художніх творах, у людей, що знаходяться на вершині соціальної піраміди, існує безліч соціальних та психологічних проблем, котрі, якщо їх не вирішувати, призводять до надзвичайно сумних наслідків: депресій, алкоголізації, наркотизації і, у найбільш складних випадках – до суїциду. Більш того, ці люди можуть стати небезпечними для соціу-

му, оскільки, реалізація бажань осіб другої категорії – категорії осіб із високим соціальним статусом, часто йде врозріз як із бажаннями їх співгромадян, так і з можливостями еко-системи, яка одночасно є їхнім життєвим середовищем та середовищем їх розвитку. Разом із тим, ця категорія людей не потребує допомоги у традиційному смислі: матеріальної або соціальної. Що стосується психологічної допомоги, то вони роками ходять до психоаналітиків і, як правило, безрезультатно. Але допомоги заможні та владні все ж таки потребують. Парадокс ситуації полягає у тому, що ці люди можуть допомогти собі лише тоді, коли допомагатимуть іншим. Про цю особливість людської психіки вперше детально написав Альфред Адлер. На відміну від своїх колег психоаналітиків, він вважав, що увагу пацієнта, який прийшов за допомогою, потрібно звертати не на його внутрішні конфлікти, а - на проблеми соціального середовища [1].

Для ілюстрації такого стану речей наведемо казку-притчу Леонардо да Вінчі “Великодушність”

Великодушність

Маленьке орлятко висунуло голову із гнізда і побачило силу силенну птахів, що літають внизу поміж скель.

- Мама, що це за птахи? – спитало воно.

- Наші друзі, – відповіла орлиця сину. – Орел живе на одинці – така його доля. Але і йому часом потрібно, щоб поряд було оточення. Інакше, який він цар птахів? Усі, кого ти бачиш унизу, – наші вірні друзі.

Задоволене маминими роз’ясненнями, орлятко продовжило із цікавістю спостерігати за пташками, що літають внизу, вважаючи їх віднині своїми друзями. Раптом він закричав:

- Ой-ой, вони вкрали у нас їжу!

- Заспокойся, синку! Вони нічого в нас не вкрали. Я сама їх пригостила. Запам’ятай раз і назавжди, що я тобі зараз скажу! Який би голодний не був орел, він обов’язково має поділитися частиною своєї здобичі із птахами, що живуть по сусідству. На такій висоті вони не в змозі знайти собі харчі, і їм потрібно допомагати.

Кожен, хто бажає мати вірних друзів, повинен бути добрим і терпимим та виявляти увагу до чужих нужд. Честь і повага здобуваються не силою, а милосердям і готовністю поділитися із нужденним останнім шматком [3].

Додамо, що і щасливою людина може стати лише тоді, коли вона робитиме щасливими інших. Про цю особливість людської психіки вперше детально написав Альфред Адлер

[5]. На відміну від своїх колег психоаналітиків, він вважав, що увагу пацієнта, який звернувся за допомогою, потрібно звертати не на його внутрішні конфлікти, а – на проблеми соціального середовища. Це є головною та відмінною рисою Індивідуальної психології, яка була заснована А. Адлером. Інші психоаналітичні теорії є занадто егоцентричними. Участь у інших людях в багатьох інших моделях психотерапії розглядаються як дещо протилежне людській природі, як щось таке, що повинно бути накладено на індивідуума зовнішніми силами, які йменуються “суспільством”.

На відміну від цього, Альфред Адлер говорив, що соціальне почуття (або соціальний інтерес) є вродженою здатністю, яку необхідно свідомо розвивати. Він наголошував: задоволеність життям значно залежить від соціального інтересу як основи існування людини

Отже, волонтерська діяльність, до якої бажано долучатися особам цієї категорії, має полягати, перш за все, у створенні та впровадженні соціальних проєктів, спрямованих на підтримку та розвиток осіб, що належать до соціально вразливих верств населення.

На додаток до цих двох типів осіб, що втратили зв'язок із соціумом, останнім часом формується ще один тип, до якого належать особи, які випали із соціуму у замкнутий простір. Це ті люди, які не тільки працюють за комп'ютерами, але й спілкуються, в основному, у соціальних мережах. Представники цієї групи самі говорять, що їм, внаслідок переходу до віртуального середовища, стає дедалі складніше спілкуватися в «реалі», справжнє життя проходить повз них. Отже, перед соціальними працівниками, психологами, соціальними педагогами постає завдання: залучити цих людей до реального життя, де вони могли б принести користь як іншим, так і самим собі.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що одним із ефективних чинників не тільки ресоціалізації особистості, але й формування її як соціально відповідального та активного члена суспільства є долучення її до волонтерської діяльності, що є проявом такої важливої соціальної якості, як соціальний інтерес.

Соціальний інтерес – це здатність цікавитися іншими людьми та проявляти до них співчуття (брати участь), тобто, бути зацікавленими у інших людях, бути частиною цілого, робити свій внесок у благополуччя людства [5]. Внесок, зазначав А. Адлер, – це істинний смисл життя. Тим багатьом

людям, у кого було інше значення («Що я можу отримати від життя?»), неначе б то сама Земля говорила: «Йдіть! Ви не потрібні. Помріть і зникніть!» – так жорстко цей психолог фіксував увагу на соціальному інтересі та його важливості для людини. Соціальний інтерес як процес, роз'яснює він, це здатність «бачити очима іншого, чути вухами іншого, відчувати серцем іншого». Це процес ідентифікації, емпатії, співробітництва і альтруїзму. Основа усього тут – ціннісне ставлення до життя та загалом до того, що знаходиться до-кола [5].

Соціальний інтерес може бути спрямовано на три категорії об'єктів.

1. *Субсоціальні об'єкти* – предмети, ситуації або види діяльності: природа, наука, мистецтво. Людина проявляє до них інтерес, який ніяк не пов'язаний із власним “Я”, тобто, - це інтерес безкорисливий і нестримний. Здатність до такої зацікавленості важлива для розвитку знань та навичок, це – база для майбутнього цінного внеску особистості у розвиток людства. Але, чи зробить людина такий внесок, значною мірою залежатиме від ступеню спрямованості на другу категорію об'єктів – соціальні об'єкти.

2. *Соціальні об'єкти* – усе живе. Соціальний інтерес тут проявляється як здатність цінувати життя і прийняти точку зору іншого.

3. *Супрасоціальні об'єкти* – Всесвіт, увесь світ у цілому. Інтерес до супрасоціальних об'єктів – це ідентифікація як із живими, так і з неживими об'єктами, це повний вихід за межі самого себе та єдність із усією повнотою світу, щільний союз із життям як цілим [5].

Найбільш повно і яскраво соціальний інтерес можна реалізувати у волонтерській діяльності, яка йде від щирого бажання допомагати іншим. Оскільки головною та обов'язковою ознакою волонтерства є добровільність, то першим кроком тут має бути формування мотивації до волонтерської діяльності, головним девізом цього процесу мають стати такі слова: допомагаючи іншим, ти допомагаєш і собі. Приклади формування мотивації волонтерської діяльності нами, зокрема наводяться у статті, написаній спільно з О. Трубніковою [4].

Другим кроком буде організація волонтерської роботи, принципи, якої викладено у так званих заповідях роботи з волонтерами, які полягають у наступному [2].

1. Плануючи реалізацію проектів, передусім потрібно визначити, де можуть бути корисними волонтери, а потім добирати потрібних людей.
2. Залучаючи до роботи волонтера, необхідно врахувати його інтереси, бажання, можливості, у тому числі й можливості тимчасового навантаження, місце проживання, фізичні можливості, освіту.
3. Не слід вважати, що волонтери можуть виконувати тільки «чорну» роботу, а всю кваліфіковану – мають здійснювати оплачувані фахівці, як здебільшого буває в організаціях, створених професіоналами в окремих галузях. По-перше, можна знайти волонтерів-професіоналів у різних сферах, по-друге, слід пам'ятати, що можна і потрібно навчати з метою підвищення їх загального і професійного рівня.
4. Не слід набирати волонтерів заради волонтерів, а керуватися лише потребою. Разом із тим, коли людина сама пропонує свої послуги, поставтеся до неї так, щоб не відштовхнути, навіть якщо на даному етапі у її допомозі немає потреби. Волонтер тим часом може підготуватися до роботи або виконувати окремі доручення.
5. Потрібно пояснити новій людині, за яким принципом працює дана організація, чого ви прагнете, за що відповідаєте.
6. Необхідно чітко формулювати обов'язки і відповідальність самого волонтера, вимоги до нього. Причому слід роз'яснити не лише характер роботи, але й те, які функції потрібно буде виконувати, якщо людина до цього не займалася подібною справою.
7. Варто ставитися до волонтера як до колеги.
8. Потрібно дякувати, заохочувати до успіхів.
9. Варто забезпечити волонтеру можливість росту в організації, набуття досвіду різного характеру.
10. Обов'язково необхідно враховувати думку волонтера під час вирішення різних питань або проблем в організації.

На завершення додамо, що події, які відбуваються сьогодні в Україні стали потужним чинником небувалого підйому волонтерського руху, до якого долучилися усі соціальні верстви і категорії громадян. Ми вважаємо, що ця тенденція збережеться і стане запорукою соціального благополуччя у нашій державі.

Література

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – М. : Академический проект, 2011. – 240 с.
2. Волонтери в соціальній роботі / Упоряд. : О. Главник, Н. Романова, Т. Дружченко. – К. : Главник, 2006. – 128 с.
3. Леонардо да Винчи. Сказки, легенды, притчи / Леонардо да Винчи; пер. и предисл. А. Махов. – 4-е изд. – М. : Амрита-Русь, 2007. – 160 с.
4. Львовочкіна А. М. Волонтерська діяльність у сфері екології як показник сформованості екологічного способу життя / А. М. Львовочкіна, О. А. Трубнікова // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – Т. 7. Екологічна психологія, – Вип. 21. – С. 141–145.
5. Сидоренко Е. В. Терапия и тренинг в концепции Альфреда Адлера / Сидоренко Е. В. – СПб. : Речь, 2002. – 347 с.

The analysis of approaches to solving the problem of re-socialization of individuals and social groups. The following types of loss of communication with society : loss of society «down» the social ladder , loss of society «up» the social ladder , loss of society in a closed space . Proposed approaches to the formation of social activity of individuals belonging to different social strata.

Keywords: *re-socialization, social adaptation, social interest, volunteering.*